

Αβερρόης

Η σκέψη του μεγάλου Άραβα φιλοσόφου Ibn Rushd (του Averroes των Λατίνων) κυριάρχησε στην Ευρωπαϊκή φιλοσοφία από το 13ο έως και την Αναγέννηση. Θεωρήθηκε ο κατ'εξοχήν σχολιαστής των αριστοτελικών κειμένων και ήταν τόσο γνωστός, που η αναφορά commentator ήταν αρκετή για να δηλώσει την ταυτότητά του, όπως άλλωστε η αναφορά philosophus αρκούσε για αυτήν του Αριστοτέλη.

Η επέτειος των 800 χρόνων από το θάνατό του (γεννήθηκε το 1126 στην Κόρδοβα και πέθανε το 1198 στο Μαρρακές) προσφέρει την αφορμή για μια αναφορά στη σπουδαιότητα της μεσαιωνικής αραβικής σκέψης, τόσο ως κεντρικού φορέα της *translatio studii* από τον ελληνορωμαϊκό στο λατινικό κόσμο, όσο και στην επίδραση που άσκησε στη διαμόρφωση μιας πρωτότυπης φιλοσοφικής, αλλά - τελικά - και μουσικο-θεωρητικής, γλώσσας. Η έκταση και το αντικείμενο του μικρού αυτού αφιερώματος δεν μας επιτρέπει παρά να επικεντρώσουμε σε κάποια πολύ συγκεκριμένα σημεία.

Ο 12ος αιώνας γνωρίζει μια μεγάλη άνθιση στην επαφή του λατινικού κόσμου με την αραβική γνώση, τα *Arabum studia*: από το 1116 έως το 1187 τουλάχιστον 116 έργα μεταφέρονται στα λατινικά. Μεταξύ των συγγραφέων που μεταφράζονται ο Αβερρόης, ο Αβικέννας (Ibn Sina), ο Φαράμπι κ.ά. Από τα κείμενα αυτά δύο τουλάχιστον έχουν σημαντικό μουσικολογικό ενδιαφέρον: το περί μουσικής κεφάλαιο στο *Ihsa al-ulum* ("Απαρίθμηση [ταξινόμηση] των Επιστημών") του Φαράμπι, που μεταφράζεται από το Γεράρδο της Κρεμόνας κατά τη διάρκεια του 12ου αιώνα και τα σχόλια του Αβερρόη στο *Περί ψυχής* του Αριστοτέλη, που μεταφράζεται από τον Μιχαήλ τον Σκώτο στο πρώτο μισό του 13ου αιώνα. Ας βάλουμε όμως τα πράγματα στο ιστορικό - μουσικό τους πλαίσιο.

Κατά το 12ο αιώνα η μονοφωνία επικρατεί ακόμη: κοσμική, των τροβαδούρων και θρησκευτική, του Γρηγοριανού μέλους και των θρησκευτικών τραγουδιών (*versus*, *tronus*, *conductus*) · η πολυφωνία συνεχίζει να αποτελεί την εξαίρεση, τον εορταστικό διάκοσμο, που εμπλουτίζει και σχολιάζει το ιερό σώμα του Γρηγοριανού. Παράλληλα αναπτύσσεται το λεγόμενο 'νέο' όργανο, περιγραφή του οποίου σώζεται στη σχετική πραγματεία του Μιλάνου. Στα τέλη του 12ου αιώνα ξεκινά ότι στην Ιστορία της μουσικής ονομάζεται 'εποχή της Νοτρ-Νταμ', ενώ με την κυριαρχία της πολυφωνικής μορφής του *motetus* περνάμε στην περίοδο της *Ars antiqua* (περί το 1230 κ.ε.), όπως θα ονομασθεί από τους ανθρώπους της *Ars nova* έναν περίπου αιώνα αργότερα, περί το 1320.

Παρότι οι μεταφράσεις των δύο αναφερθέντων αραβικών κειμένων πραγματοποιούνται κατά το 12ο και τις αρχές του 13ου αιώνα αντιστοίχως, η πρώτη μουσικοθεωρητική αναφορά (στο *Ihsa* του Φαράμπι) γίνεται μόλις κατά το 2ο μισό του 13ου αιώνα. Από την άλλη, οι προβληματισμοί που απασχολούν τον Αβερρόη στο μεγάλο σχόλιο που αφιερώνει στο *Περί ψυχής* φαίνεται να ξεπερνούν τις επιστημολογικές δυνατότητες των συγχρόνων του Λατίνων, αφού για να βρούμε τα ίχνη αυτού του προβληματισμού στη λατινική μουσική θεωρία πρέπει να περιμένουμε έως το 1320 και τη συγγραφή της *Notitia artis musicae* του Ιωάννη δε Μούρις.

Όπως εξηγεί αναλυτικά σε σχετικό του άρθρο ο Max Haas - την [ελληνική απόδοση](#) του οποίου, δίχως τις σημειώσεις, έχουν τη δυνατότητα να διαβάσουν οι αναγνώστες του "Τετραδίου" - η λατινική πρόσληψη της αραβικής σκέψης από τη λατινική θεωρία της μουσικής ξεκινά από ένα στάδιο παρεξηγημένης μεταφοράς και γενικής ακατανόησας, λόγω των διαφορετικών επιστημολογικών προϋποθέσεων των δύο παραδόσεων και της ανύπαρκτης τεχνικής ορολογίας στα λατινικά της εποχής του Γεράρδου (12ος αιώνας) · συνεχίζει με την υιοθέτηση της διάκρισης μεταξύ *musica theórica* και *musica practica* από τη λατινική θεωρία στην εποχή της *Ars antiqua* (με τυπικό παράδειγμα την πραγματεία που αποδίδεται στο Λαμβέρτο - δεκαετία του 1270), τη διάκριση δηλ. που η μουσικολογία θεώρησε ως τη σπουδαιότερη επίδραση του Φαράμπι στη λατινική μουσική θεωρία · και ολοκληρώνεται με την αλλαγή 'παραδείγματος' που μαρτυρείται με το έργο του Ιωάννη δε Μούρις (*Notitia artis musicae*, 1320) και σηματοδοτεί το πέρασμα στην *Ars nova*. Στο τελευταίο αυτό σημείο, που σχετίζεται με τους προβληματισμούς που περιέχονται στα σχόλια στο *De anima* του Αβερρόη θα αφιερώσουμε την τελευταία παράγραφο.

Η λατινική μουσική θεωρία έως και τον 13ο αιώνα ασχολείται με πρακτικά προβλήματα, που αφορούν ιδίως τους τρόπους του Γρηγοριανού (έως το 12ο αιώνα) και τη μετρική σημειογραφία (13ος αιώνας). Για την κάλυψη των αναγκών του σε ορολογία ο μουσικοθεωρητικός λόγος μπορούσε, επί τη βάσει

της θεωρίας της *υπαλληλίας* (subalternatio) μεταξύ των επιστημών, να καταφεύγει στο θεωρητικό οπλοστάσιο της Γραμματικής (π.χ. *longa, brevis*). Όταν η πράξη, με την ανάγκη χρησιμοποίησης όλο και μικρότερων αξιών, ξεπέρασε τις δυνατότητες αυτού του λόγου, χρειάστηκε να εγκαταλειφθεί η προσφυγή στη Γραμματική και να επιστρατευθούν γνώσεις από τους γνωστικούς τομείς της Αριθμητικής και της Φυσικής. Η θεωρητική βάση για τη νομιμοποίηση της νέας στάσης ήταν ο χαρακτηρισμός της Μουσικής ως *scientia media*, ως επιστήμης δηλ. της οποίας το αντικείμενο άπτεται και άλλων επιστημών. Επάνω σε αυτή τη βάση κατέστη δυνατή η προαναφερθείσα 'αλλαγή παραδείγματος' της Ars πονα, με την επίλυση σημειογραφικών προβλημάτων υπό τη φυσική - και ιδίως αριθμητική στον δε Μούρις - οπτική του *sonus* (ήχος), ως επιτρεπτού αντικειμένου της Μουσικής. Οι Λατίνοι γνώρισαν το θεωρητικό επιχείρημα της *scientia media* στις λατινικές μεταφράσεις αραβικών σχολίων, όπως τα σχόλια του Αβερρόη στο *Περί ψυχής* του Αριστοτέλη.

Πάνος Βλαγκόπουλος